

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

АДАПТАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Колективна монографія

За редакцією Н. Ю. Голубєвої

Одеса
Фенікс
2026

УДК 341.93
А 28

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 08.04.2026 р.)*

Рецензенти:

Харитонов Є. О. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри приватного права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Гусаров К. В. – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Булеца С. Б. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

А 28

Адаптація цивільного процесуального права до європейських стандартів : кол. монографія [Електронне видання] / за ред. Н. Ю. Голубєвої. – Одеса : Фенікс, 2026. – 452 с. – Режим доступу: ...
ISBN 978-617-8763-28-2

Колективна монографія є комплексним дослідженням проблем адаптації цивільного процесуального права до європейських стандартів. Монографія, представлена увазі читача, об'єднує досвід теоретичних досліджень і практичних напрацювань вітчизняних фахівців у галузі цивільного процесуального права. Автори аналізують ключові напрями гармонізації національного процесуального законодавства з європейськими стандартами, виявляють системні прогалини та пропонують прикладні механізми модернізації судового процесу.

Адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком цивільного процесуального права в умовах європейської інтеграції.

УДК 341.93

ISBN 978-617-8763-28-2

© Колектив авторів, 2026

ЗМІСТ

Вступ від редактора.....	7
--------------------------	---

Розділ 1.

Судові витрати в цивільному судочинстві: європейські стандарти та національні тенденції розвитку (Голубєва Н. Ю.)

Вступ.....	9
1. Засади відшкодування судових витрат в європейських країнах.....	17
2. Засади відшкодування судових витрат в Німеччині, Австрії, Франції, Італії, Великобританії, США та Канаді.....	22
3. Нові механізми фінансування судових витрат.....	47
4. Проблеми визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу та їх розподілу між сторонами в Україні.....	60
Висновки.....	71

Розділ 2.

Вплив європейських стандартів судочинства на судові рішення у цивільних справах (Андронов І. В.)

Вступ.....	74
1. Судові рішення та верховенство права.....	76
2. Види судових рішень в цивільному судочинстві України та країн ЄС.....	85
3. Ухвалення судового рішення в цивільній справі без нарадчої кімнати.....	90
4. Res judicata та законна сила судового рішення: співвідношення понять.....	98
Висновки.....	103

Розділ 3.

Участь дитини в цивільному судочинстві України: європейські стандарти та національні тенденції розвитку (Волкова Н. В.)

Вступ.....	106
1. Забезпечення найкращих інтересів дитини у цивільному судочинстві: міжнародні стандарти та судова практика.....	108
2. Процесуальні гарантії участі дитини у цивільному судочинстві України в контексті європейських стандартів.....	115
3. Міжнародний механізм захисту прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві... ..	127
Висновки.....	140

Розділ 4.

Громадські центри правосуддя у механізмі забезпечення доступу до правосуддя: міжнародний та український досвід (Бут І. О.)

Вступ.....	143
1. Іноземний досвід діяльності громадських центрів правосуддя.....	148
2. Досвід діяльності громадських центрів правосуддя в Україні.....	162
3. Характерні риси громадських центрів правосуддя.....	172
Висновки.....	176

Розділ 4

ГРОМАДСЬКІ ЦЕНТРИ ПРАВОСУДДЯ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Бут Ілля Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID:0000-0001-7887-3504

DOI

Вступ

1. Іноземний досвід діяльності громадських центрів правосуддя

2. Досвід діяльності громадських центрів правосуддя в Україні

3. Характерні риси громадських центрів правосуддя

Висновки

Вступ

Беззаперечно, що право на доступ до суду є багатоаспектним: у своїх дослідженнях Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй серед видів підтримки сприяння доступу до правосуддя виділяє правовий захист, правову обізнаність, юридичну допомогу та консультації, тиск та контроль громадського суспільства¹. Вказані інструменти сприяють доступності правосуддя шляхом розповсюдження інформації, яка допомагає дізнатися про право на відшкодування збитків через систему правосуддя; про органи, яким доручено захистити їх доступ до правосуддя; та кроки, пов'язані з початком юридичних процедур. Таким чином, доступ до правосуддя – це набагато ширша категорія, ніж покращення доступу особи до судів та вдосконалення процесуального законодавства, зменшення ставок судового збору чи гарантування професійного представництва особи у судовому процесі. Якщо на шляху до вирішення справи постають перешкоди (економічного, соціального, юридичного характеру), люди звертаються за допомогою до широкого кола джерел, як формальних, так і неформальних (серед яких останнім часом широкого поширення набув штучний інтелект чи консультації в соціальних мережах, на Інтернет-сайтах), або ж взагалі не вчиняють дій для вирішення проблеми.

¹ Access to Justice: Practice Note. 09.03.2004. *United Nations Development Programme*. P. 6-7. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Justice_PN_En.pdf.

Одне із опитувань громадян України, постраждалих від війни, показало, що майже половина респондентів вважає прийнятним покладатися тільки на себе, вважаючи, що правосуддя не здійснюється належним чином; а майже 12% внутрішньо переміщених осіб не вжили жодних заходів для вирішення проблем, які можна вирішити в судовому порядку, оскільки боялися це зробити. У звіті «Затребуваність правосуддя в Україні. Правові питання у щоденному житті» відзначено, що 44% випадках серйозних та складних для вирішення проблем респонденти не вживали жодних заходів, а хоч якісь дії, найвірогідніше, здійснюють у сімейних та земельних питаннях, справах щодо нерухомості та щодо скоєння злочину¹. Отже, перша перепона на шляху до суду – внутрішня довіра самої людини до суду чи в цілому до державних інституцій, недостатня обізнаність про наявні та ефективні правові інструменти захисту, відсутність чіткої та доступної для розуміння інформації. І лише потім ми можемо розглядати інші реальні перепони (відсутність коштів на адвоката, віддаленість суду, строки звернення до суду тощо), з якими особа може зіткнутися, якщо все ж таки вирішить звернутись до суду.

Тому забезпечення реалізації певних аспектів доступності правосуддя може бути покладено не тільки на суди, інші державні органи, а й на громадські організації, адвокатів, навчальні заклади тощо². Окрім адвокатів, поширеними джерелами формальної допомоги є незалежні консультаційні організації (включаючи організації громадянського суспільства), профспілки, установи органів юстиції та інші державні органи; а також працівники державної служби та соціальні працівники. Діапазон джерел варіюється залежно від юрисдикції, що відображає відмінності в соціально-політичній структурі та доступних для населення послугах.

Визначаючи подальше спрямування на утвердження добробуту людини 25 вересня 2015 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила Порядок денний у сфері розвитку на період після 2015 року: «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», пункт 16 якого закликає до сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, забезпечення всім доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях³.

¹ Затребуваність правосуддя в Україні 2016. Правові питання у щоденному житті. *The Hague Institute for Innovation of Law*. С. 71-73. URL: <https://www.hiil.org/research/justice-needs-and-satisfaction-in-ukraine>.

² Бут І. О. Діяльність громадських центрів правосуддя у сфері забезпечення реалізації прав громадян на доступ до правосуддя. *Захист прав людини у цивільному судочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої ; уклад.: І. С. Апалькова, О. В. Сатановська. Одеса : Фенікс, 2021 122 с. С. 23-27. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/7ecb3aaf-9cf1-4a80-bc6a-022fdf78f1f1>.

³ United Nations (2015) Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) у своєму Інструментарії для доступу до правосуддя та систем правосуддя, орієнтованих на людину, як один із ключових напрямів відзначає важливість взаємодії судової системи із неурядовими організаціями: акцентується увага на створенні механізмів співпраці між установами системи правосуддя та недержавними стейкхолдерами з метою спільного планування, надання послуг і налагодження зворотного зв'язку; забезпеченні недержавних стейкхолдерів навчанням, юридичною інформацією та відповідними інструментами, які дозволять їм на ранніх етапах виявляти правові проблеми та спрямовувати осіб до належних механізмів захисту. Доцільним також визнається і спільне надання допоміжних послуг разом із надійними недержавними партнерами¹.

Дорожня карта з питань верховенства права одним із напрямів удосконалення законодавства на шляху до європейської інтеграції України визначає доступ до правосуддя. Цей напрям передбачає реалізацію одразу декількох стратегічних результатів: 1) реформування позасудових процедур для врегулювання та вирішення спорів з метою спрощення та покращення доступу до правосуддя; 2) захисту жінок та чоловіків від гендерно зумовленого насильства, в тому числі пов'язаного з воєнними діями та збройними конфліктами; 3) удосконалення правової основи для міжнародного судового співробітництва у цивільних та комерційних справах між Україною та країнами Європейського Союзу².

В такому міжнародному і національному контексті в Україні починає реалізовуватися нова модель взаємодії суспільства – діяльність громадських центрів правосуддя (далі – Центр, ГЦП), які покликані сприяти правовим зрушенням у громадах, підвищенню рівня правосвідомості громадян та спрощенню доступу до суду. Як слушно зазначає Н. Ю. Голубева, «багато приватних недержавних проєктів, громадських організацій, надають безоплатну правову допомогу, особливо зараз, в умовах війни, коли у цій невизначеній, травматичній ситуації люди повинні бути добре поінформованими та юридично захищеними. Те, що існує багато проєктів, які направлені на безоплатну юридичну допомогу людям – дуже позитивно, тут не може бути конкуренції, оскільки добра не може бути забагато»³. У вітчизняний правовий простір (перші центри були відкриті в Одесі, Татарбунарах, Чугуєві та Ічні)

¹ Toolkit for Access to Justice and People-Centred Justice Systems. OECD Publishing, Paris, 2025. URL: <https://doi.org/10.1787/aecf7f78-en>.

² Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. База даних «Законодавство України»: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80>.

³ Голубева Н. Ю. Волонтерство як невід'ємний компонент роботи громадського центру правосуддя. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 110 с. С. 9-10. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27187>.

діяльність громадських центрів правосуддя була запозичена із закордонного досвіду вирішення правових питань, а отже постає необхідність дослідити організаційні засади функціонування таких центрів та їх вплив на вирішення проблеми доступності правосуддя.

Ідея громадського правосуддя полягає в тому, що система правосуддя має бути активнішою в залученні громад і більш уважно ставитися до свого впливу на місцеве населення. Як зазначає Роберт Волф, громадське правосуддя, що розпочало своє функціонування у 1980-х роках з охорони громадського порядку, перетворилося з кількох ізольованих експериментів на значний рух: уряд США підтримував розвиток не тільки охорони громадського порядку, а й місцевих судів, громадського судового переслідування та низки ініціатив щодо виправних установ на рівні спільнот¹. Ідеї громадського правосуддя на думку Тодда Р. Кліра, Джона Р. Гамільтона Еріка Кадора притаманні два припущення. По-перше, передбачається, що в межах існуючих юрисдикцій, таких як штати чи великі міста, існують критично важливі відмінності від однієї спільноти до іншої, і ці відмінності свідчать про те, що правосуддя має бути пристосованим до цих відмінностей (той самий кримінальний закон має застосовуватися по-різному, враховуючи оточуюче соціальне середовище). По-друге, формальні системи соціального контролю, такі як система правосуддя, не є основними механізмами громадської безпеки, яким скоріш є неформальний соціальний контроль з боку сім'ї, сусідів, соціальних організацій. Таким чином, громадське правосуддя вибудовує різні стратегії формального соціального контролю, залежно від конкретних проблем, з якими стикається громада, і завжди має як одну з головних цілей посилення спроможності неформального соціального контролю в цьому місці².

Концепція «громадського правосуддя» надає відкриту модель, за якою кожна юрисдикція може створити власну, щоб почати змінювати роль судів у суспільстві³. Саме тому не можна говорити про ізольованість українського досвіду запровадження громадських центрів правосуддя від загальносвітових тенденцій, а відмінності у реалізації такого досвіду свідчать, скоріше, про особливості правових проблем, які виникають в Україні.

Питанням дослідження діяльності громадських центрів правосуддя присвячені праці Бермана Грега, Манскі Адама, Парстона Грега, Гарві Яна, які на ґрунті порівняльного аналізу описують громадське правосуддя як для американської, так і для британської аудиторії, та вплив громадського право-

¹ Robert V. Wolf. Community justice: An international overview. *JUDICATURE*. May-June 2008. Volume 91. Number 6. P. 306-309. https://www.courtinnovation.org/sites/default/files/CJ_InterOverview.pdf

² Todd R. Clear, John R. Hamilton, Jr. and Eric Cadora. *Community Justice* Second edition, 2010. 168 p. P. 3. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203855805>.

³ Sarah Murray. *Community Justice Centres: New Trajectories in Law*. Routledge, 2021. 98 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780367823320>.

суддя на взаємовідносини між урядом та громадянами¹. Громадські центри правосуддя на думку Сари Мюррей та Сьюзі Мей – це інноваційний спосіб зробити правосуддя частиною місцевої громади та використати її потенціал. Досліджуючи досвід Західної Австралії авторки роблять висновок, що завдяки спільному розташуванню будівлі суду з тісно інтегрованою командою служби підтримки, ця модель правосуддя перетворює втручання суду на можливість вирішення проблем, та налагоджує співпрацю з місцевими жителями, організаціями, школами, місцевою владою та підприємствами для створення місця зв'язку та підтримки громади. Щоб така модель «працювала», вона вимагає участі громади, її підтримки та широких консультацій для створення спеціально розробленого центру, який відповідає потребам самої громади².

В раніше опублікованих дослідженнях відзначалося, що «функції громадських центрів правосуддя у сфері альтернативного вирішення спорів можуть відрізнятися залежно від багатьох чинників. Центри можуть реалізовувати інформаційну функцію, наприклад, якщо громадський центр правосуддя не має власного медіатора, відсутнє законодавство про медіацію чи медіатори в силу законодавчих обмежень працюють незалежно. В такому випадку центр лише інформує про посередницьку процедуру та за можливості спрямовує до медіатора. Однак найбільш широко поширеною є модель, коли громадські центри правосуддя надають послуги медіації як за бажанням клієнта (наприклад, як це реалізовано в Україні та багатьох інших країнах), так і за направленням суду (наприклад, австралійський Новий Південний Вельс). В поодиноких випадках громадські центри правосуддя відіграють організаційну функцію з питань акредитації медіаторів, як це реалізовано в Північній території (Австралія)»³.

Але крім того, що сфери діяльності ГЦП в різних країнах є відмінними, вони також не є статичними, оскільки для успішної та довготривалої діяльності Центрів вони повинні адаптуватися у переліку послуг до потреб громади.

¹ Berman Greg; Mansky Adam; Parston Greg; Harvey Jan. Community Justice Centres: A US-UK Exchange. *British Journal of Community Justice (BJCJ)*. 2005. Vol 3, Issue 3. P. 5. URL: <https://mmuperu.co.uk/bjcj/articles/community-justice-centres-a-us-uk-exchange>.

² Murray, S., & May, S. Envisioning a community justice centre for western Australia?: Feasibility, challenges, and opportunities. *University of Western Australia Law Review*. 2018. 43(1). P. 221–239. URL: <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.483984186467207>.

³ Бут І. О. Діяльність громадських центрів правосуддя у сфері альтернативного вирішення спорів: міжнародний та український досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 19–24. URL: <http://juris.vernadskyjournals.in.ua/34-73-3>.

1. Іноземний досвід діяльності громадських центрів правосуддя

Громадські центри правосуддя, що створені і функціонують у різних юрисдикціях, зазвичай у своїй назві містять вказівку на те, що це саме «громадський центр правосуддя», тим самим підкреслюючи свій недержавний характер. Однак слід зробити також і певні термінологічні застереження. Термін «justice», що міститься у назві багатьох Центрів з англійської може бути перекладений не тільки як «правосуддя», а й як «юстиція», «справедливість», тому помилковим буде розуміти діяльність центрів виключно як таку, що є здійсненням делегованого правосуддя, а самі центри – як державні органи, суди чи присудові організації. Однак з огляду на те, що в Україні подібні центри почали свою роботу саме як «центри правосуддя», в даній роботі переклад назв іноземних центрів буде подано саме як «громадський центр правосуддя»¹.

1.1. Сполучені Штати Америки

The Red Hook Community Justice Center (Бруклін, Нью-Йорк)

Ідеї створення Центру *Red Hook* передувала успішно реалізована у США модель громадських судів, концепція якої виникла зі створенням Мідтаунського громадського суду в центрі Манхеттена у 1993 році. Громадський суд мав на меті наблизити правосуддя з великих централізованих судів у місцеву громаду: суд має бути як невід'ємною частиною громади, так і посередником перетворення в ній, адже обираючи покарання суд має враховувати місцевий контекст вчинення правопорушення.

Зі створенням *The Red Hook Community Justice Center* можна розпочинати відлік ідеям проблемно-орієнтованого підходу у розв'язанні проблем громад. ГЦП, створений у бруклінському районі *Red Hook*, розглядає справи, які зазвичай розглядаються в трьох різних судах: цивільному (спори між орендодавцями та орендарями щодо несплати орендної плати та невиконання ремонту), сімейному (правопорушення неповнолітніх, захист дітей, аліменти) та кримінальному (справи щодо проступків та деяких злочинів), оскільки проблеми, з якими стикаються місцеві сім'ї, не відповідають межах юрисдикції системи правосуддя. Завдяки тому, що один суддя розглядає питання, які традиційно розглядаються різними юрисдикціями, які приймають рішення у різних місцях, центр правосуддя пропонує скоординовану відповідь на проблеми, які змушують місцевих жителів звертатися до суду.

¹ незважаючи на те, що за своєю функцією найбільш коректним мав би стати варіант «громадський центр справедливості», адже Центри не виконують функції судів

Суддя *Red Hook* може використовувати цілу низку санкцій, включаючи проекти реституції громади, навчання на місці, лікування наркозалежних та консультування щодо здоров'я.

Зважаючи на тривалу історію діяльності, *The Red Hook Community Justice Center* має широкий спектр напрямів, які включають посередництво, громадські роботи, які залучають місцевих волонтерів, молодіжний суд, де підлітки вирішують реальні справи за участю своїх однолітків, оскільки Центр прагне залучити громаду до профілактики злочинів.

Центр залучає молодь до своєї роботи, надаючи можливість опанувати нові навички, зменшити рецидив злочинності і запобігти злочинам. Молодіжний суд є найстарішою та найвідомішою молодіжною програмою Центру. Поліція, школи чи батьки направляють до Молодіжного суду справи правопорушників у віці від 10 до 15 років. Після інформування правопорушника про правила розгляду справи судом, отримання дозволу від батьків, правопорушник зобов'язаний визнати вину за скоєне правопорушення та доставити одного з батьків на засідання у молодіжному суді. Оскільки правопорушник уже визнав провину, слухання проводиться лише для визначення санкції (громадські роботи, написання есе, листа з вибаченнями жертві або своїм батькам, відвідування семінарів ГЦП), а не для визначення вини чи невинуватості. Після проходження навчання молодь виконує у Молодіжному суді роль «прокурора», «захисника» та судді («журі» з восьми осіб).

Хоча діяльність *The Red Hook Community Justice Center* невіддільна від судової діяльності, сам факт створення такого Центру активізував дискусію про місце і роль судових органів у вирішенні не просто індивідуальних справ, а й проблем громади. І навпаки – акцентував увагу, що громада може бути залучена до судівництва і в інших формах, ніж класичний інститут присяжних.

Як стверджується, серед мешканців мікрорайону довіра до судів зростає: 94 відсотки оцінюють діяльність Центру схвально (порівняно з лише 12 відсотками, які схвально оцінювали місцеві суди до відкриття проекту), а підсудні в Центрі правосуддя частіше сприймають свій судовий процес як справедливий, на відміну від підсудних в традиційному суді. Правопорушники відзначають високий рівень процесуальної справедливості («*procedural justice*») в ході судових процедур, описуючи свій судовий досвід як шанобливий, людиноцентричний, співчуваючий.

The Red Hook Community Justice Center фінансується з федерального бюджету США через Центр судових інновацій, із бюджету штату Нью-Йорк та місцевої громади. Під егідою Центру судових інновацій досвід функціонування громадських центрів правосуддя поширився й на інші громади районів Нью-Йорка та інших міст США. Однак основна сфера діяльності центрів складає відновне кримінальне правосуддя: розробка програм запобігання ув'язненню осіб за дрібні злочини, підтримка людей у вирішенні про-

блем, які часто лежать в основі причин їхнього контакту з системою правосуддя (безробіття, вживання наркотичних засобів, потреба у психологічній допомозі тощо). Деякі ініціативи мають спрямування на цивільні чи сімейні справи. Проект «*Community Justice Connect*» надає підтримку людям, які стикаються з цивільно-правовими проблемами в таких сферах, як житлові питання (права орендарів, підстави виселення з житла), державні виплати, працевлаштування, сімейне право та імміграція, перш ніж вони зіткнуться з кризовою ситуацією та стануть учасником судового процесу. Відвідувачам надається інформація про систему соціальних служб, допомога у заповненні онлайн-форм, проводяться семінари з місцевими громадськими організаціями. Коли відвідувачам потрібна спеціалізована допомога, така як поглиблена юридична консультація чи представництво, волонтери надають цільові направлення. Центр навчає волонтерів, часто це студенти, пенсіонери та мешканці району, які поширюють знання з типових питань серед мешканців громади¹.

1.2. Канада

Comox Valley Community Justice Centre (Британська Колумбія)²

Громадський центр правосуддя Комокс-Веллі було засновано у липні 1998 року як благодійну організацію. Управління ГЦП здійснюється місцевою неприбутковою організацією на чолі із Радою директорів. У раду з одинадцяти директорів входять представники трьох муніципалітетів, регіонального округу, корінного народу і поліції (*Royal Canadian Mounted Police*).

ГЦП надає послуги з вирішення конфліктів для молоді, дорослих і літніх людей, які є друзями, членами сім'ї, сусідами, товаришами по команді, колегами та однокласниками, потерпілими та правопорушниками. Однак врегулювання конфліктів не проводиться у разі розірвання шлюбу, у справах щодо опіки над дітьми або поділу майна, оскільки такі спори можуть бути вирішені за допомогою медіаторів, які займаються приватною практикою. Крім цього, немедіабельними є питання надання державних психіатричних послуг, інших медичних послуг, чи конфлікти, пов'язані з орендою житла, оскільки існують інші можливості для вирішення таких проблем через Управління омбудсмена, Центр доступу Британської Колумбії та у інші передбачені законодавством способи.

¹ Community Justice Connect is a network of neighborhood storefront sites that trains community volunteers to provide free legal information, resources, and referrals to their neighbors : Community Justice Connect. *Center for Justice Innovation*. URL: <https://www.innovatingjustice.org/program/community-justice-connect>.

² Supporting peacemaking and the resolution of conflicts for the Comox Valley. *Comox Valley Community Justice Centre*. URL: <https://www.communityjusticecentre.ca/faqs>.

Щороку ГЦП запрошує спеціального доповідача, щоб представити свої думки та ідеї щодо ролі, функцій та наслідків удосконалення практики відновного правосуддя в сучасному суспільстві, яке протиставляється державному судочинству, адже останнє, як вбачається, має каральну функцію і не опікується виправленням засуджених, їхньою подальшою соціалізацією та відновленням душевного стану потерпілого. У разі згоди сторін правопорушення на посередництво, Центр надає фасилітатора/посередника та двох членів комісії, які представляють громаду. В результаті процедури посередництва існує можливість сформулювати вибачення правопорушника (якщо потерпілий вважає, що вони доцільні), визначити розмір шкоди і порядок її відшкодування (зокрема, можливість розстрочення відшкодування чи виплати його третіми особами). Наслідком узгодження усіх питань та виконання домовленостей буде відсутність судимості у правопорушника.

Співробітники поліції мають право на свій розсуд передати до Центру кримінальну справу за участю молоді та дорослих, якщо вони вважають, що цей процес буде корисним як для особи, яка заподіяла шкоду, так і для особи, якій вони заподіяли шкоду. Однак такі повноваження впливають із законодавства у сфері ювенальної юстиції (Закон про кримінальне правосуддя щодо неповнолітніх).

Ontario's Justice Centre Pilots¹

З вересня 2020 року канадська провінція Онтаріо розпочала впровадження нової моделі громадського суду, яка розширює доступ до правосуддя та спрямована на причини, що лежать в основі злочинної поведінки. Ця ініціатива здійснюється в чотирьох районах, де одразу було визначено різні напрями роботи ГЦП.

The London Justice Centre (розпочав роботу у вересні 2020 року) надає підтримку молоді у віці 18-24 років, приділяючи увагу формуванню професійних навичок та працевлаштуванню (робота у власному кафетерії організації, підбір вакансій тощо), освітній підтримці, а також послугам, пов'язаним із психічним здоров'ям та протидії залежностям.

Toronto Northwest Justice Centre (розпочав роботу з травня 2021 року) обрав одним із напрямів роботи проблеми молоді, що обвинувачується у крадіжках та пограбуваннях, а також протидію зростанню кількості злочинів із застосуванням вогнепальної зброї та насильства, в яких часто обвинувачується молодь. Було виявлено, що близько чверті справ місцевого суду стосу-

¹ Ontario's Justice Centre Pilots: Uniquely Tailored to Specialized Needs and Community Justice Centres: An Innovative Community-Driven Justice Model for the Future. *Provincial The Human Services and Justice Coordinating Committees Conference*. November 16, 2021. URL: <https://hsjcc.on.ca/ontarios-justice-centre-pilots-uniquely-tailored-to-specialized-needs-and-community-justice-centres-an-innovative-community-driven-justice-model-for-the-future-2021-11-16>.

ються саме цих питань, а з огляду на завантаженість суду перше засідання у справі може бути призначене через 8-12 тижнів після затримання, що може мати негативні наслідки для правопорушника (неможливість відвідування школи, розрив соціальних зв'язків тощо). Однак у разі направлення правопорушника до Центру, йому надаються послуги психолога, соціального працівника, адвоката та підліткового психіатра. Надання такої допомоги сприяє прискореній підготовці до судового слухання (прискорене розкриття інформації і підготовки судових матеріалів підвищує ефективність судового процесу, зменшує необхідність переносу судового розгляду і багаторазових явок у суд). Внаслідок чого строк призначення справи до розгляду скорочується до 3-4 тижнів, а вирішення справи – до 6 місяців.

Kenora Justice Centre основним напрямом діяльності визначив проблеми кримінального правосуддя щодо корінних народів. Корінні жителі часто стикаються з проблемами, пов'язаними з примусовим переміщенням, втратою культури, залученням до системи опіки дітей, системною дискримінацією, расизмом та сексуальним насильством. Крім цього, жителі округу Кенора фактично відрізані від транспортного сполучення із центром округу, отже проживають у тайзі – в більшості випадків дістатися до міста Кенора можливо або авіатранспортом, або саньми (при площі округу, порівняній із Норвегією, населення складає всього 64,4 тисячі осіб). Саме тому модель Центру включатиме паралельні процеси кримінального та відновного правосуддя корінних народів з метою збільшення кількості перенаправлень до існуючих програм відновного правосуддя корінних народів, зменшення кількості застави та арешту, запровадження пілотного суду за межами звичайної будівлі суду, розташованого разом із культурно релевантними службами.

The Toronto Downtown East Justice Centre (заснований у травні 2021 року) зосереджується на тому, щоб люди, що стикаються з проблемами бідності, безпритульності, ізоляції, психічного здоров'я та залежностей, не проходили через систему кримінального правосуддя шляхом усунення криміногенних факторів ризику, надаючи доступ до психіатричної, первинної медичної допомоги.

У грудні 2025 року було оголошено про створення нового центру у Беррі, який посилить напрям інших Центрів у зменшенні кількості рецидивів та розширенні доступу до правосуддя для темношкірих та расово нерівноправних молодих людей та їхніх сімей.¹

Фінансування Центрів здійснюється урядом, хоча центри створені та керуються громадськими організаціями, які мають доволі широкий громадськоорієнтований набір напрямів діяльності. З 2020 року було виділено більше

¹ Canada and Ontario expanding youth justice centres to support at-risk youth in Toronto. *Department of Justice Canada*. December 12, 2025. URL: <https://www.canada.ca/en/department-justice/news/2025/12/canada-and-ontario-expanding-youth-justice-centres-to-support-at-risk-youth-in-toronto.html>.

40 млн канадських доларів: очікується, що центри правосуддя для молоді щорічно опрацьовуватимуть понад 2200 справ неповнолітніх, надаючи також доступ до допоміжних послуг, включаючи психічне здоров'я, освіту, працевлаштування та житло.

1.3. Сінгапур

The Community Justice Centre ¹

ГЦП був створений у 2012 році на основі Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством громад, молоді та спорту (нині Міністерство соціального та сімейного розвитку), Міністерством права, підлеглими судами (тепер перейменованими на державні суди), Фондом Тан Чін Туан і Юридичною Спілкою Сінгапуру. Діяльність Центру включає наступні напрямки:

1) Юридична клініка на місцях (*On-site Legal Clinic, OSLAS*) передбачає систему юридичних консультацій, що безкоштовно надаються при судах з базових юридичних питань для усіх самостійно представлених сторін (*self-represented parties*). Двадцятихвилинна консультація доступна тим, хто вперше звертається за правовою допомогою у власній справі, за винятком комерційних, корпоративних та інших подібних господарських питань. Для отримання правової допомоги не вимагається пред'явлення будь-яких документів, що посвідчують соціальний статус, наявність пільг тощо (крім посвідчення особи). Однак клініка не має на меті повну заміну юридичної допомоги, яка відіграє значну роль у судовому процесі. Електронний ресурс фактично відіграє додаткову роль по відношенню до доступних сторонам можливостей: на веб-сайті представлена різноманітна інформація, яка допоможе зрозуміти свої законні права та вирішити деякі юридичні питання. Юридичні консультації можуть надавати виключно юристи, також особу може бути спрямовано до служби HELP, розташовану в державних судах Сінгапуру, щоб отримати 20-хвилинну безкоштовну консультацію.

2) Проект первинного правосуддя (*Primary Justice Project (PJP)*) дозволяє оцінити перспективи судового розгляду та обрати доступні та ефективні способи досудового вирішення спору. В такому випадку особі надається базова юридична консультація у справах, що стосуються цивільних позовів із розміром вимоги до 60 000 сінгапурських доларів, справ щодо розірвання шлюбу і пов'язаних із цим питань, справ про домагання та сусідські спори. В ході консультації може бути запропоновано можливості мирного вирішення спору, в тому числі і шляхом передачі сторонньому медіатору. На відміну від *юридичної клініки* у схемі PJP послуги є оплатними: на першому етапі (юридична консультація не довше однієї години) сплачується 400 сінгапурських

¹ Singapore Community Justice Centre. URL: <https://www.cjc.org.sg/about/who-we-are>.

доларів, на другому етапі (не довше п'яти годин), якщо він застосовується – 1500 сингапурських доларів. При цьому, вартість не включає відшкодування витрат, оплати послуг з альтернативного вирішення спорів тощо.

Крім цього, спектр платних послуг включає Систему управління кримінальними справами / Вирішення кримінальних справ (*The Criminal Case Management System/Criminal Case Resolution*), за якою підозрюваному з річним доходом, що не перевищує 12 000 сингапурських доларів, надається можливість залучити адвоката за фіксовану плату 1000 сингапурських доларів для участі у переговорах про визнання вини, представлення позиції перед обвинуваченням щоб виключити ключові спірні питання справ. Однак обсяг наданої правової допомоги адвокатом не може перевищувати 3 години. За зниженою ставкою 400 сингапурських доларів юрист Центру може надати рецензію (1-годинна консультація) на самостійно складений клієнтом за допомогою автоматизованої системи документів.

3) Керівництво щодо визнання винуватості (*Guidance for Plea Scheme*) передбачає можливість надання невідкладної консультації обвинуваченому, що професійно не представлений, за пропозицією судді. В такому випадку особі, що не має права на безкоштовну юридичну допомогу на загальних засадах, Центром може бути надана консультація щодо позиції у справі, можливості визнання себе винним задля обрання менш тяжкого покарання.

4) Автоматизоване створення судових документів (*Automated Court Documents Assembly*) являє собою онлайн-систему шаблонного створення юридичних документів: а) заяви про банкрутство фізичної особи у разі нездатності виплатити борги понад 15 000 сингапурських доларів; б) подача заяви про призначення особи-заступника (опікуна) у разі недієздатності члена сім'ї; в) клопотання про пом'якшення покарання, в тому числі у разі визнання вини; г) заява мировому судді (*Magistrate's Complaint*).

5) Центр надає інформацію та підтримку для учасників судових розглядів через а) сервісні центри допомоги у розширенні повноважень учасників судового процесу (*Helping to Empower Litigants in Person, HELP*), які надають процедурну інформацію та розташовані у судах; б) програма «Університетські друзі суду», в рамках якої студенти-юристи надають негайну підтримку та рекомендації учасникам судового процесу, пояснюючи їм судові процеси; в) схему «Друзі сторін» (*Friends of Litigants-in-Person*), в якій волонтери надають рекомендації з неюридичних питань та моральну підтримку (відвідування судових засідань разом із стороною, надання допомоги у занотуванні корисної інформації тощо); через службу юридичної інформації та знань (*Legal Information and Knowledge Services*), розташовані в сімейних судах. Останні надають сторонам тимчасову фінансову допомогу та продовольчі пайки. Якщо Центр вважає, що сторона потребує додаткової конкретної допомоги, Центр може направити сторону до інших відповідних установ, соціальних служб для надання їй більш адресної соціальної підтримки.

Для Сінгапуру характерна тенденція до поступового переведення успішних громадських проєктів у структури державного управління. Саме тому функції підтримки сторін спору, медіації та правового інформування частково передаються безпосередньо судам або Міністерству права. Наразі юридична особа *The Community Justice Centre Limited* перебуває у статусі добровільної ліквідації за рішенням членів організації. Але це не означає, що функції доступу до правосуддя та медіації зникли із сінгапурської системи. Навпаки, у 2025 році Міністерство права Сінгапуру реорганізувало систему *Community Mediation Centres* і створило новий державний центр медіації¹. Доступ до правничої допомоги *pro bono* забезпечується у Сінгапурі також і внаслідок реформування юридичної освіти та доступу професії, які вимагають від студентів та членів Сінгапурської колегії адвокатів займатися роботою *pro bono*, а також шляхом розвитку мережі громадських юридичних клінік (*Community Legal Clinics*)².

1.4. Велика Британія

The North Liverpool Community Justice Centre (Ліверпуль)

The North Liverpool Community Justice Centre було відкрито у вересні 2005 року як перший громадський суд у Великобританії, він також був демонстрацією планів уряду щодо дослідження запровадження громадського правосуддя в більш широких масштабах. Центр мав на меті покращення відносин між органами кримінального правосуддя та ширше залучення громади до системи кримінального правосуддя. Центр відрізнявся тим, що зосереджувався на проблемоорієнтованому підході у кримінальних справах і передбачав розташування різних органів кримінального правосуддя в одній будівлі (поліція, пробація, служба у справах молодих правопорушників, прокуратура та суд), що пришвидшувало розгляд справ³.

Однак результати проміжних досліджень діяльності *The North Liverpool Community Justice Centre* показали недостатність відомостей, що громадські суди мали будь-який вплив на рівень рецидивів (хоча і робиться застереження, що, можливо, дослідження є нерелевантним, оскільки базувалося на відносно невеликій кількості правопорушників, а з моменту створення Цен-

¹ Community Mediation Centres (Establishment) Order 2025 : Made on 18 November 2025 [AG/LEGIS/SL/49A/2025/1]. Ministry of Law. *Singapore Statutes Online*. URL: <https://sso.agc.gov.sg/SL/CMCA1997-S735-2025?DocDate=20251128&WholeDoc=1>.

² Ong Burton. Community Legal Clinics and Clinical Legal Education In Singapore. *Singapore Journal of Legal Studies*. March 2025. P. 1–22. URL: https://law.nus.edu.sg/sjls/wp-content/uploads/sites/14/2025/01/FV_A_BO.pdf.

³ George Mair, Matthew Millings. Doing justice locally: The North Liverpool Community Justice Centre. 2011. URL: https://online.justice.vic.gov.au/njc/resources/488e89e5-f5ac-4c73-a4e6-e32236e1bb1c/doing_justice_locally_northliverpool.pdf.

тру пройшло відносно небагато часу, щоб зміна підходів у правосудді змогла б системно відобразитися на структурі злочинності¹. Правопорушники, які отримали наказ судді Центру, частіше його порушували, ніж правопорушники, які отримували судові накази в інших місцях. Проте, це могло бути пов'язано з залученням поліції до роботи суду, що могло означати, що правопорушники в районі Центру, які порушили їхні накази, мали більше шансів бути затримані, ніж правопорушники в інших місцях. Однак Центру вдалося зменшити середню кількість слухань у судових справах з 2,7 слухань у всіх магістратських судах Англії та Уельсу до 2,2; 64% правопорушників визнали себе винними на першому засіданні, тоді як у магістратських судах Англії та Уельсу цей показник становить 43%².

Після відкриття ГЦП у 2008 році було створено дванадцять нових пілотних центрів громадського правосуддя з використанням моделі, відмінної від ГЦП-родоначальника, але загалом заснованої на принципах громадського правосуддя, однак згодом у 2013 році *The North Liverpool Community Justice Centre* припинив свою діяльність.

1.5. Австралія

В Австралії більшість громадських центрів правосуддя створювалися державою як елемент системи альтернативного вирішення спорів, а не як незалежні громадські організації. Їх основна мета полягала у зменшенні навантаження на суди, забезпеченні доступу до правосуддя та розвитку медіації на ранніх стадіях конфлікту. Тому держава від самого початку розглядала їх як частину публічної правової інфраструктури. Така модель забезпечувала стабільне бюджетне фінансування, єдині стандарти надання послуг, інтеграцію з судами, поліцією та іншими державними інституціями, безоплатність або мінімальну вартість послуг для громадян. Однак у такої моделі, на відміну від громадських «ініціатив знизу», є і недоліки: менша автономія від державної політики (що демонструє досвід Нового Південного Уельсу), ризик бюрократизації, слабше залучення місцевих громад до управління центрами, сприйняття центру як державної установи, а не громадського простору.

¹ Jolliffe D., Farrington D. Initial Evaluation of Reconviction Rates in Community Justice Initiatives, Research Summary. 2009. 9/09, London: Ministry of Justice. URL: https://www.researchgate.net/profile/Darrick-Jolliffe/publication/267940018_Initial_evaluation_of_reconviction_rates_in_Community_Justice_Initiatives/links/5589530008ae2affe7144a14/Initial-evaluation-of-reconviction-rates-in-Community-Justice-Initiatives.pdf?origin=scientificContributions.

² Lucy Booth, Adam Altoft, Rachel Dubourg, Miguel Gonçalves and Catriona Mirrlees-Black . North Liverpool Community Justice Centre: Analysis of re-offending rates and efficiency of court processes Analytical Services, Ministry of Justice. Research Series 10/12 July 2012. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217393/liverpool-community-centre.pdf.

Community Justice Centre (Новий Південний Уельс)¹

Центр було створено Законом про громадські центри правосуддя 1983 року². Подальшими змінами у законодавстві було остаточно врегульовано діяльність Центрів, метою яких стало: а) надання послуг з вирішення спорів та врегулювання конфліктів, включаючи посередництво у спорах; б) навчання людей для роботи як посередників та сприяння розвитку альтернативного вирішення спорів шляхом встановлення зв'язків та партнерських відносин з юристами, судами, трибуналами, академічним сектором та іншими постачальниками послуг альтернативного вирішення спорів; в) вирішення інших питань, пов'язаних з наданням послуг з вирішення спорів та врегулювання конфліктів. Центри правосуддя мали особливий статус, оскільки входили до складу *Department of Communities and Justice*, жодна інша особа, установа чи організація не могла використовувати слова «*Community Justice Centre*» або абревіатуру «*CJC*» задля створення хибного уявлення про їх приналежність до мережі центрів.

Однак в ході реформування шляхів доступу до правосуддя урядом було прийнято рішення скасувати Закон про громадські центри правосуддя 1983 року та закрити програму CJC з липня 2025 року, мотивуючи тим, що урядом буде створено власну службу медіації для законодавчо передбачених напрямлень, головним чином, для заявок на отримання аналогу обмежувального припису. Крім цього, на думку уряду послуги медіації доступні у багатьох інших державних установах та службах, що зменшує потребу в медіації від Центрів.

Центр здійснював обов'язкову медіацію у спорах, переданих до Центру правосуддя за постановою суду чи трибуналу відповідно до законодавства. Про результати медіації або спробу медіації Центр надавав письмовий звіт до суду, який передав справу для медіації, або повідомляв про причини неможливості проведення медіації. Немедіабельними справами визначаються випадки: а) коли наявне кримінальне обвинувачення, постанови суду чи судові зобов'язання, які перешкоджають посередництву; б) неієздатність особи чи нездатність самотійно приймати рішення внаслідок стану здоров'я; в) попередній досвід взаємодії сторони із CJC, неприязні чи ворожі відносини між сторонами та персоналом Центру; г) недобросовісність сторони, д) страх перед іншою стороною чи страх помсти; е) факт насильства між сторонами, в тому числі домашнього насильства (за деякими винятками); ж) одна чи декілька сторін не бажають проводити посередництво або не можуть домовитися про час та місце врегулювання спору.

При цьому, якщо сторона відмовлялася від врегулювання, Центр повідомляв про це суд, однак якщо випадок визнаний немедіабельним –

¹ Community Justice Centres New South Wales. URL: <https://www.cjc.justice.nsw.gov.au>.

² Community Justice Centres Act 1983 No 127. <https://legislation.nsw.gov.au/view/whole/html/inforce/current/act-1983-127>.

Центр вказував про це суду, не повідомляючи конкретної причини, тим самим захищаючи приватне життя особи. Якщо медіація призначалася не за рішенням суду, а за бажанням сторін, вона була повністю добровільною: сторона могла відмовитись від медіації у будь-який час, а будь-яка угода, досягнута або укладена відповідно до посередницької сесії, не підлягала виконанню в жодному суді, трибуналі чи органі, якщо сторони не домовляться у письмовій формі про те, що угода підлягає виконанню. Після цього суд міг затвердити мирову угоду (видати «consent order»), яку можна звернути до виконання та накласти санкції у разі невиконання¹.

В Австралії проблема корінних народів, які проживають доволі ізольовано (як територіально, так і культурно) зумовила потребу у переосмисленні концепції судочинства у справах різних племен, зокрема, шляхом створення «сусідських центрів правосуддя» («*neighbourhood justice centres*», *NJC*), метою яких є не просто розгляд і вирішення справ, а усунення основних причин правопорушень, забезпечуючи відчутні позитивні результати для жертв і громад. Особливо це пов'язано із процесом «деколонізації» корінних народів та застосування їхнього власного «закону» та звичаїв, якщо це не кардинально суперечить законам держави.

Їх визначальні особливості включають постійний судовий моніторинг правопорушників, співпрацю між суддями, адвокатами, професіоналами та зовнішніми агенціями. Перший в Австралії NJC був створений в Мельбурні в 2007 році. Хоча багато NJC зосереджуються на незначних злочинах, деякі також займаються насильницькими злочинами, а юрисдикція деяких NJC не обмежується кримінальним законодавством. Наприклад, NJC Мельбурна надає послуги, що спеціалізуються на посередництві, юридичних консультаціях, підтримці працевлаштування, підтримці наймачів житла, фінансових консультаціях, консультаціях щодо зловживань токсичними речовинами, підтримці жертв, підтримці молоді, служб психічного здоров'я та служб підтримки корінного населення. NJC також мають партнерські відносини із агенціями соціальних служб, громадськими організаціями, школами, асоціаціями батьків і вчителів, церквами та іншими організаціями, до яких можна спрямувати клієнтів.

Northern Territory Community Justice Centre

Громадський центр правосуддя є статутним органом, створеним у 2005 році відповідно до Закону про громадські центри правосуддя та фінансу-

¹ Бут І. О. Діяльність громадських центрів правосуддя у сфері альтернативного вирішення спорів: міжнародний та український досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 3. С. 19-24. URL: <http://juris.vernadskyjournals.in.ua/34-73-3>.

ється за рахунок бюджету Департаменту Генерального прокурора та юстиції Північної території¹.

Громадський центр правосуддя забезпечує процеси врегулювання конфліктів та вирішення спорів; бере участь у громадських ініціативах з розробки та здійснення миротворчих процесів, що враховують культурні особливості; подібно арбітражу проводить розгляд будівельних спорів відповідно до Закону про будівельні контракти. Крім цього Центр просуває Національні стандарти акредитації посередників шляхом навчання управлінню спорами та надання послуг з акредитації, веде реєстр акредитованих посередників.

Метою Центру визначено надання конфіденційних, своєчасних та економних засобів вирішення конфліктів, не пов'язаних із більш формальним юридичним процесом. ГЦП пропонує безкоштовне посередництво у місцевих спільнотах по всій території та дозволяє: а) оцінити медіабельність спору, б) запропонувати варіанти, стратегії та методи ведення переговорів, які можуть допомогти вирішити спір; в) зв'язатися з іншою особою, щоб домовитися про посередництво; г) отримати «робочий зошит» учасника, щоб допомогти самостійно систематизувати та висловити думки; д) при необхідності залучити перекладача.

Медіабельними визначаються спори у судових справах, майнові спори, конфлікти між колегами, членами сім'ї чи сусідами, комерційні спори та суперечки, пов'язані із соціальними мережами. Особливо варто відзначити можливість проведення посередництва у справах щодо насильства проти особистості у зв'язку із видачею судом відповідного припису: справи про особисте насильство, врегульовані за допомогою посередництва, як вважається, убезпечують сторони від тривалого судового процесу, який є дорогим та трудомістким для сторін та місцевого суду².

Центром здійснюється і превентивне врегулювання спорів (конфлікт-коучинг), спрямоване допомогти людині орієнтуватися в конфліктній ситуації, зосередивши увагу на постановці цілей: клієнту надається підтримка в самоусвідомленні та розумінні його конфлікту, визначенні відповідних дій для сприяння вирішенню та розробці робочого плану для здійснення цих дій.

Особливістю даного Центру є те, що одним із напрямів його діяльності є миротворча функція серед корінних народів Північної території: ГЦП пропагує серед місцевого населення ідеї сучасного та більш справедливого шляху вирішення конфліктів шляхом посередництва чи ведення переговорів, що може сприяти скороченню тривалих спорів за рахунок створення ефективних з точки зору місцевого населення служб вирішення спорів та

¹ Community Justice Centre Act 2005. Northern Territory Of Australia. *Northern Territory Legislation*. URL: <https://legislation.nt.gov.au/en/Legislation/COMMUNITY-JUSTICE-CENTRE-ACT-2005>.

² Mediation: a way to work it out : Mediation and Personal Violence Restraining Orders. *Northern Territory Government of Australia*. URL: <https://nt.gov.au/law/processes/mediation/mediation-with-the-community-justice-centre>.

зміцнення структур управління та прийняття рішень. Однак, наскільки нам відомо, було відносно небагато випадків навчання посередництва та інших методів альтернативного вирішення спорів у віддалених громадах Північної території¹. Під час проведення тренінгів із посередництва із старійшинами та представниками різних кланів племенних народів особливо підкреслювалося, що використання процедури медіації не є впровадженням практики домінуючої культури для заміни існуючих правових та культурних традицій, а скоріше доповнює існуючі системи вирішення спорів корінних народів².

У будівельних спорах голова Центру виступає як арбітр за замовчуванням, який має широкий спектр неформальних повноважень для з'ясування обставин справи: вимагати від сторони подати письмове подання або надати інформацію чи документи; вимагати від сторін участі в нараді з арбітром; оглянути будь-яку роботу або річ, щодо якої виник спір, за умови, що власник будь-якого відповідного місця погоджується на вхід та огляд; залучити експерта для складання звіту з будь-якого питання, що стосується спору щодо оплати будівельних робіт тощо. У певних випадках голова Центру може призначити для вирішення спору іншу особу, яка не є зареєстрованим арбітром, якщо така особа має кваліфікацію та досвід, у відповідній сфері. Рішення призначеного арбітра є обов'язковим для сторін будівельного договору, за яким виник відповідний спір щодо оплати, навіть якщо інші провадження, пов'язані зі спором, були розпочаті арбітром або іншою особою, судом чи іншим органом³. Рішення підлягає примусовому виконанню як і судовий наказ, однак на відміну від класичного арбітражу, розгляд справи не перешкоджає стороні будівельного договору розпочинати провадження перед арбітром або іншою особою, судом чи іншим органом щодо спору чи іншого питання, що виникає з договору.

Що стосується юридичних консультацій та адвокації, Австралія має численні урядові служби правової допомоги та сприяння, пов'язані з юридичними службами, такими як *Legal Aid*, *Justice Connect*, *National Legal Aid* та незалежні некомерційні організації, тому в рамках громадських центрів правосуддя такі послуги не надаються. Центр також не долучається до врегулювання сімейних спорів (розлучення, примирна медіація у стосунках), оскільки ця сфера охоплюється іншою організацією *Relationships Australia*.

¹ Annual report: Community Justice Centre. 2019-2020. URL: https://justice.nt.gov.au/__data/assets/pdf_file/0003/977061/community-justice-centre-annual-report-2019-2020.pdf.

² Will Crawford and Rohan Thwaites. Two way learning & culturally appropriate mediation training in remote communities. *Indigenous law bulletin*. January / February 2013, ILB Volume 8, Issue 4. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/IndigLawB/2013/6.pdf>.

³ Construction Contracts (Security Of Payments) Act 2004. Northern Territory Of Australia. *Northern Territory Legislation*. URL: <https://legislation.nt.gov.au/Legislation/CONSTRUCTION-CONTRACTS-SECURITY-OF-PAYMENTS-ACT-2004>.

Community Justice Services (Південна Австралія)

Community Justice Services було сформовано у 2002 році, він наразі включає у себе сукупність центрів (*Southern Community Justice Centre, Limestone Coast Community Justice Centre and Riverland Community Justice Centre*), які діють як неприбуткова організація, що фінансується Департаментами Співдружності та Генерального прокурора штату через систему грантової підтримки.

Діяльність цих центрів є подібною та сконцентрованою довкола юридичних консультацій, хоча сфери їх надання дещо відрізняються. Так, *Southern Community Justice Centre* з іншими партнерами зосередився на проведенні інформаційних зустрічей, орієнтованих на дітей, у родинях, які беруть участь у посередництві з метою збереження доброзичливих стосунків між батьками та дітьми після розлучення. Центр забезпечує стажування студентів юридичних факультетів, а також залучався до створення юридичної клініки. *Limestone Coast Community Justice Centre*, виявивши у магістратському суді відсутність чергових соліситорів у дні судових засідань, забезпечили чергування, що дозволило обвинуваченим бути представленими у суді, а розгляд заяв при визнання винуватості, угод про примирення, відбувався швидше. Центр підвищує обізнаність щодо насильства та жорстокого поведіння в сім'ї, а також надає підтримку щодо комунікації постраждалих від домашнього насильства та служб, які сприяють втручанню або запобіганню насильству в сім'ї. *Riverland Community Justice Centre* також надає консультації у сфері сімейного, кримінального та цивільного права, проводить юридичні дослідження, здійснює представництво у суді¹.

Центри активно залучають волонтерів як з числа студентів, які допомагають проводити інтерв'ювання клієнтів, складати листи та інші документи, так і з числа соліситорів, які можуть відвідувати судові засідання, брати участь у співбесіді з клієнтами, залучатися до ведення деяких справ та надавати допомогу іншим юристам².

1.6. Молдова

Centrul de Justiție Familială al Poliției (Кишинів)

В Молдові з 2023 року оголошено про створення Центру сімейного правосуддя – багатопрофільного центру, в якому державні установи та неурядові

¹ Annual Report Community Justice Services SA LTD: 2024. *Community Justice Services SA Ltd*. URL: <https://www.communityjusticesa.org.au/wp-content/uploads/2025/05/CJSSA-Annual-Report-2023-2024.pdf>.

² Annual report. 2019: Community Justice Services SA Ltd URL: <https://www.communityjusticesa.org.au/wp-content/uploads/2020/01/2019-Community-Justice-Services-Annual-Report.pdf>.

організації спільними зусиллями зможуть сприяти наданню в одному місці соціальних та інших послуг жертвам гендерного та домашнього насильства, жертвам торгівлі людьми та жертвам сексуального насильства. До діяльності центру в одній будівлі залучено співробітників поліції, прокуратури, адвокатів, терапевтів, капеланів та інших осіб, які працюють з дорослими та дітьми, які пережили травми. Метою проекту є запровадження міждисциплінарного підходу до боротьби з домашнім та гендерним насильством шляхом, сприяння доступу до невідкладної медичної допомоги, судових обмежувальних процедур, направлення до інших служб (центрів розміщення матері та дитини, центрів, дружніх до молоді, служб психічного здоров'я тощо)¹.

Але назвати таку установу класичним громадським центром правосуддя все ж не можна: як ініціатива створення, так і фінансове забезпечення, внутрішня ієрархія та звітність походять від державного апарату. Натомість *Centrul de Justiție Familială* функціонує як інтегрована міжвідомча сервісна структура, основною метою якої є надання комплексної допомоги жертвам домашнього та сексуального насильства, його діяльність має координаційний, консультативний, соціально-правовий характер. Фактично йдеться про модель «єдиного вікна», що об'єднує представників поліції, соціальних служб, психологів та інших спеціалістів задля мінімізації вторинної віктимізації постраждалих. Натомість характерними ознаками ГЦП є: автономність від виконавчої влади; орієнтація на відновне правосуддя, медіацію чи інші альтернативні способи врегулювання спорів; активна участь громади у процесі прийняття рішень; спрямованість на превенцію правопорушень та реінтеграцію правопорушників; часткова децентралізація функцій правосуддя.

2. Досвід діяльності громадських центрів правосуддя в Україні

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, започаткувала черговий етап судової та процесуальної реформи. В розрізі досліджуваної теми Стратегія пропонує, в тому числі, вирішення проблеми відсутності дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів та подолання перешкоди в доступі до правосуддя².

¹ Centrul de Justiție Familială. URL: <https://cjf.md/intrebari-frecvente>.

² Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України; Стратегія від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/231/2021>

Як слушно зазначає О. Сінчук, «ідея щодо утворення громадських центрів правосуддя в Україні полягає в імплементації кращих міжнародних практик роботи громадських центрів правосуддя, як ефективного механізму у забезпеченні доступу до правосуддя та покращення життя мешканців територіальних громад та спільнот, їх адаптування відповідно до українського контексту та реалій»¹. На піку свого розвитку у 2023 році в Україні функціонувало 26 самостійних громадських центрів правосуддя, які мали свою специфіку діяльності.

Громадський центр правосуддя (м. Одеса)

Громадський центр правосуддя розпочав свою роботу з листопада 2018 року у приміщенні Київського районного суду м. Одеси. Концепція роботи центру базується на сингапурській моделі, хоча і має суттєві відмінності. Особливістю цього Центру є те, що він здійснює свою діяльність у тісній співпраці з судовою системою, що, по суті, допомагає в здійсненні правосуддя та забезпеченні доступу до нього. Центр за свою діяльність у 2021 році отримав спеціальну відзнаку «Кришталеві ваги правосуддя» Європейської комісії з ефективності правосуддя (CEPEJ) Ради Європи².

Слід зазначити, що ані судді, ані працівники апарату суду не мають права працювати у центрі та надавати правову допомогу громадянам. До роботи в центрі залучено висококваліфікованих спеціалістів: адвокатів, суддів у відставці, медіаторів, юристів, науковців, нотаріуса, психолога. Звернення до центру є максимально простим для громадян і не залежить від документального підтвердження рівня доходу, соціального статусу чи наявності визначених законом пільг.

Основні напрями роботи центру можна виокремити в наступні категорії:

1) надання первинної правничої допомоги (усні чи письмові консультації, складання листів, заяв, скарг). Першим кроком у рамках реалізації цього проекту стало налагодження співпраці між ГЦП та державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, науковими установами, засобами масової інформації шляхом укладення меморандумів про взаємодопомогу, завдяки яким Центр отримав можливість домовлятися про прийом громадянина компетентним органом у погоджену дату та час. Громадяни мають можливість отримати юридичну консультацію у Центрі, скласти заяву, звернення чи скаргу, зробити копії відповідних доку-

¹ Сінчук О. Громадські центри правосуддя в Україні. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали V Всеукраїнської за міжнародною участю науковопрактичної конференції (м. Полтава, 22 жовтня 2020 року)*. Полтава, 2020. 223 с.С. 149-151.

² Ljubljana: Live streaming of the Roundtable on fairness in judicial procedures and Crystal Scales of justice Prize awarding ceremony. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/events/crystal-scales-of-justice-prize-form-jury>.

ментів і з підготованими матеріалами звернутися до уповноваженого органу, у компетенції якого знаходиться безпосередній розгляд питання відвідувача. Серед партнерів Центру – регіональні органи прокуратури, Національної поліції, Пенсійного фонду України, юридичний департамент Одеської міської ради, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз тощо. У ситуації, коли меморандум про співпрацю відсутній, людина все одно отримує сформований пакет документів, інформацію, як звернутися до необхідного органу та його місцезнаходження.

Первинна консультація дозволяє ідентифікувати ситуацію особи та надати їй належну правову оцінку, що є проявом більш широкої концепції незадоволених правових потреб (*unmet legal needs*), яка активно розробляється в іноземних дослідженнях (наведені вище дослідження OECD, World Justice Project тощо). Ця доктрина показує, що більшість правових проблем населення взагалі ніколи не доходять до суду – не через юридичні чи інші перешкоди, а через неусвідомлення особою правового характеру своєї проблеми. ГЦП у такій парадигмі стають не просто «точками входу» до суду, а механізмами перетворення побутової проблеми у правову позицію, що є якісно іншою допомогою, ніж просто «спрощення доступу до суду». Наочним прикладом можуть бути справи щодо домашнього насильства, коли постраждала особа звертається за консультацією щодо стягнення аліментів, не ідентифікуючи поведінку кривдника як таку, що є проявом економічного або психологічного насильства;

2) вторинна правнича допомога у окремих категоріях справ. З огляду на те, що ГЦП знаходиться у приміщенні суду, потреба у вторинній правничій допомозі (складання позовних заяв, апеляційних скарг, представництво у судових процесах) є вкрай затребуваною. Вирішуючи питання про сферу виконуваних Центром функцій можливим варіантом було запровадження моделі, за якою Центр не надавав би вторинну допомогу усім бажаючим, однак за визначеними критеріями міг би обирати певні стратегічні справи, в яких така допомога могла б бути надана.

Недоліки такого варіанту очевидні: а) прийняття рішення щодо визначення конкретної справи у якості стратегічної на думку експертів мало б прийматися колегіально, що виключило б суб'єктивність, дозволило більш виважено відфільтровувати справи. Однак проведення зборів чи нарад експертів центру впливало б на оперативність прийняття рішень; б) оскільки Центр знаходиться при суді, зростають ризики накопичення інших справ, подібних до стратегічної, у яких для забезпечення одноманітності підходів так само мала б надаватися вторинна правнича допомога; в) з місцезнаходженням центру пов'язана і інша засторога: оскільки ГЦП створено при громадській організації «Асоціація слідчих суддів України», членами якої, окрім експертів Центру, є і судді Київського районного суду м. Одеси, розгляд справ суддями за участі експертів Центру чи за позовами, складеними

експертами Центру викликав би сумніви у їх неупередженості. Також з етичних міркувань прийнято рішення не складати скарги на суддів до дисциплінарного органу – Вищої ради правосуддя; г) оскільки переважна більшість експертів, що надають консультації, є адвокатами, відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», при наданні вторинної правничої допомоги обов'язково має укладатись договір із адвокатом, тому окрім відповідності критеріям стратегічної справи мало б бути враховане вільне волевиявлення адвоката на надання допомоги, чим було б забезпечено відповідність правилам адвокатської етики тощо.

Натомість було погоджено, що за загальним правилом Центр не надає вторинної правничої допомоги, однак з деякими виключеннями. По-перше, Центр залишає за собою право надання вторинної правничої допомоги з дрібних процесуальних питань (наприклад, допомога у складанні типових заяв про ознайомлення з матеріалами справи, видачу копії судового рішення, відкладення судового розгляду тощо). По-друге, було розроблено шаблони позовних заяв/заяв в окремих категоріях справ, у яких відвідувачі самостійно заповнюють усі необхідні реквізити та обставини справи, а експерт лише надає рекомендації щодо цього. Такими справами стали шаблонні заяви щодо уточнення списку виборців та заяви щодо проведення судових засідань в режимі відеоконференції (особливо на початку пандемії COVID-19). Затребуваними, особливо після збройної агресії Російської Федерації, є заяви про встановлення факту народження/смерті особи на тимчасово окупованих територіях, які розглядаються судами в окремому провадженні;

3) інформування щодо права на вторинну правничу допомогу. У випадках, коли Центр не в змозі надати вторинну правничу допомогу з вищеназаних причин, відвідувач опитується щодо підстав наявності у нього права на безоплатну правничу допомогу від держави на підставі Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Іноді громадяни обізнані щодо пільг зі сплати судового збору, однак в переважній кількості випадків не обізнані про наявність права на юридичну допомогу від держави, яка включає у себе не тільки можливість складання процесуальних документів, а й надання адвоката у судових процесах, в тому числі, і у цивільних справах. Перелік категорій громадян, що мають таке право, є обмеженим, а в деяких випадках вимагаються додаткові документи для підтвердження права на безоплатну правничу допомогу. Наприклад, малозабезпечені особи мають підтвердити, що їхні доходи не перевищують визначений законом рівень (це можуть бути довідки від Пенсійного фонду щодо відсутності призначених виплат, від податкової служби щодо сплачених податків за попередній період чи від роботодавця про розмір заробітної плати тощо). У такому випадку, окрім інформування про право на безкоштовну допомогу, відвідувач інформується про перелік додаткових документів та способи їх отримання (деякі з них можуть бути отримані через електронні державні сервіси миттєво);

4) врегулювання конфліктів за участі медіатора. У рамках діяльності Громадського центру правосуддя нижченаведені спори/конфлікти вважаються немедіабельними:

- відвідувач не може забезпечити залучення іншої сторони до медіаційної процедури. Така неможливість має бути абсолютною (наприклад, перебування іншої сторони за кордоном, у місцях позбавлення волі тощо). Якщо відвідувач не знає, чи зможе залучити опонента (а зазвичай це саме так, оскільки особа вперше чує про таку процедуру), суперечка вважається умовно медіабельною та перевіряється за іншими критеріями. Надалі медіатор-волонтер пояснює відвідувачу переваги процедури, у тому числі, з акцентом на аргументи, які можуть зацікавити опонента та переконати вдатися до посередництва;
- недієздатність особи, алкогольна, наркотична залежність, психічні розлади чи тривалі хворобливі стани сторони. Оскільки медіація завершується за взаємною згодою, виконання встановленої домовленості має вирішальне значення для успіху процедури, тоді як особи зі зміненою свідомістю (внаслідок розладів або певних речовин) не можуть усвідомлювати досягнуті домовленості та їх виконувати;
- наявність ознак вчинення домашнього насильства чи злочину;
- суб'єкт спору/конфлікту – орган державної влади, місцевого самоврядування, їх посадова або службова особа. На жаль, в рамках чинного законодавства та усталеної адміністративної практики малоефективним (або майже неможливим) є врегулювання спору/конфлікту з публічно-правовими суб'єктами. При цьому суперечка не обов'язково має адміністративний характер, навіть цивільні чи господарські суперечки за участю таких суб'єктів малоефективно регулювати за допомогою медіації;
- встановлення виключної підвідомчості вирішення спору певним органом або в рамках певної процедури (наприклад, виняткова компетенція судів у справах про усиновлення, примирних комісій із врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів));
- наявність прямої заборони на врегулювання спору за допомогою медіації;
- наявність у спорі інтересів третіх осіб, які можуть бути порушені;
- неможливість укладання мирової угоди у спорі, яка передана на розгляд суду.

У разі, якщо первинний аналіз свідчить про медіабельність спору, експерт пропонує відвідувачеві врегулювати суперечку за допомогою медіації, роз'яснюючи особливості та переваги процедури та направляє до кабінету медіації для більш глибокого аналізу ситуації профільним фахівцем. Якщо первинний аналіз свідчить про немедіабельність спору, експерт Центру роз'яснює відвідувачу, чому вважає суперечку немедіабельною та які є аль-

тернативи (за межами Центру деякі медіатори можуть вважати суперечку медіабельною, або може бути передбачений особливий порядок медіаційної процедури – наприклад, примирною комісією службі посередництва та примирення щодо колективних трудових спорів).

Залежно від ситуації, навіть у немедіабельних справах відвідувач Громадського центру правосуддя може бути направлений до медіатора для отримання консультації щодо процедури – це підвищує обізнаність громадян, вони забезпечуються роздатковими матеріалами, а отже, у разі виникнення іншої суперечки, матимуть альтернативу, про яку їх вже поінформовано.

5) правопросвітницька діяльність, яка полягає у проведенні спільних заходів з органами державної влади, місцевого самоврядування, адвокатами тощо. До надання практичних консультацій Центр активно залучає студентів, де вони «отримують чудові навички спілкування, здатність працювати самостійно та в команді, вміння зосереджувати увагу на деталях, здатність вирішувати кілька проблем одночасно, поважати людей різних культур та багато іншого»¹;

6) виявлення та оцінка правових потреб. Опитування щодо правових потреб не є альтернативою аналізу адміністративних даних, судової статистики чи судової практики та даних, отриманих від фахівців (суддів, адвокатів тощо), а відображають погляди населення на доступ до правосуддя та реальні перешкоди у реалізації такого права²

Саме такі напрями діяльності сприяють, в тому числі, і реалізації засад процесуальної справедливості: на утвердження думки про легітимність судочинства та судових рішень впливає уявлення про справедливість процедур, які використовуються судами під час ухвалення рішень, а легітимність правосуддя в подальшому впливає і на дотримання законів, виконання судових рішень.

Присудова модель громадського центру правосуддя є найбільш сприятливою до ідей доступності правосуддя, адже необхідна інформація надається громадянам безпосередньо у приміщенні суду.

В розрізі реалізації Дорожньої карти з питань верховенства права одним із заходів на II квартал 2026 року відзначено «проведення моніторингу з питань заохочення з боку держави використання сторонами конфлікту процедури медіації, який включатиме: аналіз доцільності запровадження обов'язкового досудового врегулювання спору в Україні; визначення можливого переліку категорій справ, у яких доцільно запровадити обов'язкове

¹ Голубева Н. Ю. Волонтерство як невід'ємний компонент роботи громадського центру правосуддя. *Захист прав людини в порядку цивільного судочинства в цифрову еру : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 28 груд. 2023 р.)* [Електронне видання] / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 110 с. С. 9-10. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27187>.

² OECD/Open Society Foundations. *Legal Needs Surveys and Access to Justice*. OECD Publishing, Paris, 2019. 212 p. P. 29. URL: <https://doi.org/10.1787/g2g9a36c-en>.

досудове врегулювання»¹. У зв'язку з цим останнім часом набувають нового витку дискусії щодо запровадження обов'язкової інформаційно-оціночної (ознайомчої) зустрічі з медіатором на досудовому етапі в окремих категоріях справ. Як зазначають В. Жданович та К. Карашук, «суд може зобов'язати сторони пройти процедуру медіації перед судовим розглядом справи. Таким чином, медіація набуває «квазіобов'язкової» форми. Квазіобов'язкова медіація (або *courtconnected mediation* із певними елементами обов'язковості) – це змішана процедура врегулювання спору, за якої сторони зобов'язані пройти спробу медіації до звернення до суду або на початковій стадії розгляду справи. Водночас їх не примушують до укладення угоди – досягнення домовленості залишається добровільним»². Як правильно зазначає колектив дослідників, запровадження обов'язкових інформаційно-ознайомчих зустрічей має супроводжуватися розробкою механізму забезпечення доступу до обов'язкових інформаційно-оціночних зустрічей з медіатором (суди, система установ безоплатної правничої допомоги, соціальні служби), змінами до процесуальних кодексів та інших нормативно-правових актів³. На нашу думку, саме таку функцію можуть частково взяти на себе Громадські центри правосуддя.

Запровадження присудової медіації на базі громадських центрів правосуддя має низку переваг, що впливають із самої природи таких інституцій як «точок входу» до системи правосуддя. Центри сприяють залученню сторін до альтернативного способу врегулювання спору ще до формування їх процесуальних позицій, коли намір звернення до суду ще не реалізований стороною. Це знижує рівень конфронтації, мінімізує витрати сторін і сприяє більш гнучкому формуванню варіантів компромісу, які в межах судового розгляду часто є недосяжними. Розміщення медіаторів або інформаційно-координаційних служб у безпосередній близькості до суду підвищує ймовірність «спонтанного» вибору альтернативного врегулювання спору, особливо на ранніх стадіях конфлікту.

Громадські центри правосуддя можуть виконувати не тільки функцію присудової медіації, а й нейтрального посередника між судом, системою безоплатної правничої допомоги та медіаторами, координуючи сторін справи. Адже навіть у разі запровадження обов'язкової досудової медіації

¹ Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. База даних «Законодавство України» : Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/475-2025-%D1%80>.

² Жданович В., Карашук К. Поетапне запровадження обов'язкових інформаційно-оціночних зустрічей з медіатором: модель для України. *Femida.ua*. 2026. №1. С. 42. URL: https://femida.ua/wp-content/uploads/2026/04/femida_1_2026_online_84-1.pdf.

³ Берт Маан, Ремко ван Пі, Луїза Романадзе, Світлана Сергєєва, Юрій Сергєєв. Медіація у цивільних та господарських справах : Проект. *Pravojustice*. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/615/5ac/7a6/6155ac7a6e5a3765926585.pdf>.

суд позбавлений права консультувати сторін про особливості здійснення медіації, тим самими полишаючи сторону справи один на один із ще невідомою для сторони процедурою. Це відповідає сучасній європейській тенденції багаторівневого доступу до правосуддя («*multi-door courthouse model*»), де суд виступає не єдиним, а фінальним механізмом вирішення спору¹.

Крім цього, в Україні в різні періоди 2018-2026 років функціонувала й низка інших ГЦП, які на місцях виявляли найбільш гострі проблеми громади, але з огляду на зовнішні виклики або припинили діяльність, або трансформувалися в інші формати роботи громадських організацій.

Громадський центр правосуддя (м. Татарбунари, Одеська область)

Громадський центр правосуддя в місті Татарбунари створено наприкінці 2018 року на базі Одеської обласної організації Всеукраїнського громадського об'єднання «Комітет виборців України». Центр працює як мультифункціональний хаб та просуває новий формат співпраці між органами правосуддя, місцевою владою та мешканцями на принципах довіри та відповідальності.

Громадський центр правосуддя впроваджує на рівні громади чотири основні напрямки: 1) якісні та інклюзивні правові, адміністративні та соціальні послуги; 2) систему правосуддя, яка до, під час та після судового розгляду орієнтована на людину; 3) альтернативне вирішення спорів та раннє запобігання конфліктів; 4) спроможність мешканців громад проактивно вирішувати питання у правовий спосіб та захищати свої права².

Центр організовує неформальні зустрічі у форматі «кава з суддею», де жителі громади та представники суддівського корпусу можуть відкрито поговорити про актуальні питання судової діяльності, хід реформування судової системи, а також про те, як суспільство сприймає суддів та судові інституції загалом. Подібний формат спілкування слугує інструментом підвищення відкритості та прозорості правосуддя, зміцнення суспільної довіри до суду й налагодження діалогу між судовою системою та громадою. Водночас Центр фіксує низьку зацікавленість мешканців послугами медіації, що пояснюється недостатнім розумінням її суті та переваг навіть серед місцевих посадовців і практикуючих юристів³.

¹ Надієнко О. І. «Суд з багатьма дверима» як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 107-110. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/25>.

² Громадські центри правосуддя презентували свої здобутки та плани щодо розвитку людиноцентричного правосуддя. *Громадський Простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadski-tsentry-pravosuddya-prezentuvaly-svoji-zdobutky-ta-plan-y-schodo-rozvytku-lyudynotsentrychnoho-pravosuddya>.

³ Громадський центр правосуддя: платформа доступу до правосуддя в громаді. Бринош Ігор, Лісова Юлія, Семененко Леонід. Одеська обласна організація ВГО «Комітет виборців України». Одеса, 2019. 52 с.

Після початку повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації діяльність Центру суттєво розширилася у безпековому напрямку: ветерани правоохоронних органів разом із поліцією та підрозділами територіальної оборони беруть участь у патрулюванні, ведуть профілактичну та роз'яснювальну роботу серед населення, чергують на блокпостах і пропагують модель «сусідської варти» як ефективну форму співпраці громади з поліцією. З огляду на прикордонне розташування міста, Центр також взяв на себе завдання підтримки вразливих категорій населення (внутрішньо переміщених осіб, представників ромської спільноти, багатодітних родин та інших) шляхом забезпечення їх товарами першої необхідності. Для тих, хто виїжджає за кордон, Центр став точкою отримання актуальної інформації про пункти пропуску, правила перетину кордону та координації із закордонними волонтерськими організаціями.

Громадський центр правосуддя (м. Чугуїв, Харківська область)

Громадський центр правосуддя на Харківщині був створений на базі Чугуївського офісу Мережі правового розвитку при Громадській організації «Чугуївська правозахисна група» наприкінці 2018 року та діє на території Чугуївського та Печенізького районів Харківської області. Цей регіон за часи діяльності Центру характеризувався специфікою через свою наближеність до зони проведення Операції Об'єднаних Сил (близько 150 км), а після повномасштабної збройної агресії Російської Федерації до лінії фронту залишалося близько 10 км. В Чугуївському районі знаходиться постійний пункт розміщення внутрішньо переміщених осіб, яких тут мешкає близько 8 тис. осіб. Окремою групою є військовослужбовці, зокрема в Чугуївському районі розташовані три військових містечка з населенням близько 15 тис. осіб.¹

Центром визначено чотири блоки його діяльності: безоплатна правнича допомога; альтернативне вирішення спорів; психологічна підтримка громадян та вирішення проблем громади. Останній блок безпосередньо спрямований на взаємодію з територіальними громадами за наступними напрямками: консультації стосовно адміністративних послуг; допомога громадянам в спілкуванні з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо вирішення проблем громади; діалогові майданчики за участю представників поліції, суду, органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади для спільного вирішення проблем громади; про-

¹ Громадські центри правосуддя в Україні успішні практики та невдачі першого центру на Харківщині / Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська спілка «Мережа правового розвитку», Громадська організація «Чугуївська правозахисна група»: Р. Лихачов, В. Бабика, заг. ред. Є. Полтенко. Чугуїв, 2019. 36 с. URL: <https://ldn.org.ua/useful-material/hromadski-tsentry-pravosuddya-v-ukrajini-uspishni-praktyky-ta-nevdachi-pershoho-tsentry-na-harkivschyni>.

грами для соціалізації осіб, які відбули покарання, наркозалежних, проблемних підлітків та молоді; аналіз проблем громад, рекомендації до їх вирішення¹.

Центром запроваджено супровід стратегічних та резонансних справ. Завдяки тісній співпраці та рекомендаціям, що були надані Центром, за показником відкритості Чугуївський міський суд посів друге місце в області. З метою підвищення ефективності та систематизації інформації про цю діяльність Центром розроблені типові протоколи медіаційної та фасилітаційної справи.²

Громадський центр правосуддя Чернігівської області

В квітні 2020 року розпочали роботу Громадський центр правосуддя в м. Чернігові на базі громадської організації «Чернігівський громадський комітет захисту прав людини» та філія ГЦП в м. Ічня на базі Ічнянського районного суду Чернігівської області.

Громадський центр правосуддя надає комплексний спектр послуг, що охоплює безоплатну правову допомогу як окремим мешканцям, так і громадам у цілому. Поряд із цим організація проводить систематичний аналіз потреб громад і розробляє практичні алгоритми їх вирішення із залученням усіх зацікавлених сторін. Центр вибудував розгалужену мережу партнерства з органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, судовими інституціями та громадськими організаціями регіону, що забезпечило комплексний підхід до розв'язання проблем на місцях, дозволило здійснювати громадський моніторинг процесів, що відбуваються в громадах. Крім того, Громадський центр правосуддя виступає базою для проходження стажування та менторської підготовки студентів юридичних факультетів Національного університету «Чернігівська політехніка» й Академії пенітенціарної служби України. Окрім того, великою частиною роботи Громадського центру правосуддя, зокрема Школи правових наук при Ічнянському районному суді Чернігівської області, є правопросвітницька робота³.

¹ Бабика В. Перший громадський центр правосуддя на Харківщині офіційно відкрито. *Громадська спілка «Мережа правового розвитку»*. URL: <https://ldn.org.ua/event/pershyj-hromadskiy-tsentr-pravosuddya-na-harkivschyni-ofitsijno-vidkryto>.

² Звіт: успішні практики та невдачі Чугуївського громадського центру правосуддя. Програма USAID «Нове правосуддя», Громадська організація «Чугуївська правозахисна група»: Р. Лихачов, В. Бабика, Чугуїв, 2020. 16 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/2020_Chuhuyiv_CJC_Annual-Report.pdf.

³ Громадські центри правосуддя презентували свої здобутки та плани щодо розвитку людиноцентричного правосуддя. *Громадський Просвіт*. URL: <https://www.prostir.ua/?news=hromadski-tsentry-pravosuddya-prezentuvaly-svoji-zdobutky-ta-plany-schodo-rozvytku-lyudynotsentrychnoho-pravosuddya>.

Громадський центр правосуддя (м. Біла Церква, Київська область)

Центр створено у квітні 2020 року на базі Білоцерківської міської громадської організації «Правова єдність». Мета діяльності Центру – полегшення доступу людей до адміністративних та соціальних послуг, надання правової допомоги, зокрема вразливим та соціально незахищеним верствам населення, врегулювання спорів за допомогою процедури альтернативного вирішення спорів (медіації) та здійснення інших заходів¹.

Одним із завдань ГЦП стало інформування громадян про можливості доступу до правосуддя. Центр унікав дублювання послуг із надання безоплатної правової допомоги (особливо в частині надання вторинної правової допомоги), що забезпечуються державною системою безоплатної правничої допомоги. Для популяризації можливостей захисту суспільних інтересів, які ведуться в інтересах однієї особи або групи осіб, з метою досягнення системних змін у правовій сфері на благо суспільства Центр здійснював супровід стратегічних справ.

3. Характерні риси громадських центрів правосуддя

Отже, як бачимо, концепція «громадського центру правосуддя» має свою специфіку не тільки залежно від країни, де запроваджено діяльність таких центрів, а й від проблем громади. Причому це можуть бути громади різного рівня – від штату, міста чи конкретного району міста. З огляду на це, неможливо визначити чіткий перелік ознак, якими має бути наділено громадський центр правосуддя. Однак можна виділити найбільш характерні з них:

- 1) громадські центри правосуддя не є традиційним судом чи державним органом. Навіть у тих юрисдикціях, де центри функціонують при судах, вони не застосовують процесуальне законодавство з метою покарання винних, а вживають заходів для того, щоб вирішити першопричину правопорушення як конкретної особи, так і тих правопорушень, що можуть бути вчинені в подальшому. Якщо центр уповноважений застосовувати санкції за правопорушення, застосовуються підходи «терапевтичної юриспруденції», вирішуючи основні причини правопорушень, та принципи відновного правосуддя, накладаючи відновлювальні санкції (громадські роботи, наприклад, прибирання сміття, вибачення перед постраждалою особою тощо);

¹ Громадський центр правосуддя у Білій Церкві оприлюднив звіт за результатами своєї роботи. *Мережа правового розвитку*. 18.12.2020. <https://ldn.org.ua/event/hromads-kyu-tsentr-pravosuddia-u-bilii-tserkvi-opryliudnyv-zvit-za-rezul-tatamy-svoiei-roboty>.

- 2) центри можуть фінансуватися з державного бюджету чи бюджету громад, однак це не створює для них обов'язку підпорядкування. Звичною практикою є фінансування центрів за програмами грантової підтримки або як громадської організації за рахунок членських чи благодійних внесків;
- 3) самоідентифікація центру як такого, що вирішує проблеми конкретних осіб та громади, чим центри дистанціюються від державних органів і установ, що надають безоплатну правничу допомогу конкретній особі. Звісно, побічним результатом може бути і вирішення певних загальнодержавних проблем (наприклад, розвантаження судів, вдосконалення положень чинного законодавства), однак це не є безпосередньою метою діяльності центрів;
- 4) громадські центри правосуддя, як на етапі створення, так і в процесі діяльності, орієнтуються на проблеми громади, для чого застосовуються різноманітні методи їх виявлення (опитування, моніторинг статистичних показників, спостереження тощо). Зазвичай, центри мають декілька напрямів діяльності та тяжіють до розширення спектру послуг, що надаються;
- 5) громадські центри правосуддя тяжіють до процесуалізації їхньої діяльності: з ускладненням питань, що вирішуються центрами, постає необхідність у більшій самоврегульованості (шляхом розроблення внутрішніх процедур, положень, регламентів, критеріїв відповідності тощо). Надиhaючись досвідом функціонування Центрів в іноземних країнах, до їх створення долучається держава, що призводить до інституціалізації, тобто до вбудови Центрів у вже існуючу систему державних та судових органів (наприклад – у Молдові, Австралії), що, як свідчить досвід, не завжди є успішним, адже в такому разі держава може не завжди здатна адекватно виявити та зреагувати на потреби громади у спосіб, який вважає за доцільний, створюючи додатковий орган замість оптимізації вже існуючих органів чи вдосконалення законодавства і практики його застосування. Натомість, концепція громадського центру правосуддя за логікою свого виникнення і функціонування свідчить про те, що центр має стати альтернативою існуючому державному механізму, бути гнучким і незалежним, керуватися ідеєю «від громади – громаді»;
- 6) гнучкість у формах роботи чи видах послуг, що надаються. Оскільки центри спрямовані на вирішення проблем громад, вони можуть швидко реагувати на ті виклики, які постають перед суспільством, не чекаючи законодавчих змін. Слід погодитись із думкою Сари Мюррей та Тамари Туліч, які вбачають ризик у централізації ідей громадського правосуддя, хоча це і може відкрити доступ до ГЦП для більшої кількості громадян, однак саме місцеві проблеми є клю-

човими у збереженні парадигми ГЦП¹. Центри, пристосовуючись до унікальних запитів громад, можуть надавати і неюридичні види допомоги, наприклад, первинна медична допомога, підтримка психічного здоров'я, працевлаштування та навчання, надання притулку жертвам домашнього насильства, «кава з суддею» (неформальні бесіди із суддями), проведення виставок, фестивалів, прибирань громадських місць тощо;

- 7) широке залучення волонтерів та наявність мережі партнерів у різних сферах, які можуть вирішити питання особи. Центри можуть перенаправляти особу до соціальних служб, компетентних державних органів, адвокатів, медіаторів тощо чи інформувати про доступні особі варіанти допомоги.

Можна відзначити і ризики у діяльності ГЦП щодо підміни державних гарантій доступу до правосуддя волонтерськими ініціативами та відсутності єдиних стандартів якості допомоги. Право на доступ до правосуддя відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 55 Конституції України є позитивним обов'язком держави. Відтак забезпечення ефективної правничої допомоги, доступності процедур захисту прав та належного функціонування механізмів вирішення спорів не може бути повністю перекладено на інститути громадянського суспільства або волонтерські об'єднання. Небезпека полягає у тому, що в умовах недостатнього фінансування державної системи безоплатної правничої допомоги чи перевантаження судової системи саме громадські центри правосуддя можуть почати фактично компенсувати недоліки державної політики у сфері доступу до правосуддя. У такому випадку існує ризик формування моделі, за якої держава поступово самоусувається від виконання власних позитивних зобов'язань, перекладаючи значний обсяг соціально-правових функцій на недержавний сектор. Особливо це проявляється в умовах воєнного стану, коли саме волонтерські та громадські ініціативи нерідко забезпечують оперативне реагування на правові потреби населення швидше, ніж державні механізми.

Громадські центри правосуддя повинні розглядатися не як альтернатива системі безоплатної правничої допомоги, а як додатковий механізм, здатний забезпечити раннє виявлення правових проблем, правопросвітництво та перенаправлення особи до системи безоплатної правничої допомоги чи до інших суб'єктів, компетентних у вирішенні питання.

Крім цього, діяльність значної частини громадських центрів правосуддя залежить від грантового фінансування, міжнародної технічної допомоги або волонтерської участі фахівців. Така модель хоча і забезпечує гнучкість та

¹ Murray, S., Tulich, T. Community justice centres mainstreamed? Making the impossible possible. *Contemporary Justice Review*. 2024. 27(1). P. 40–53. URL: <https://doi.org/10.1080/10282580.2024.2344775>.

інноваційність, водночас створює ризики нестабільності функціонування центрів, фрагментарності послуг та нерівномірності доступу до них у різних регіонах. Припинення фінансування чи кадрове виснаження волонтерського середовища можуть призвести до фактичного припинення діяльності окремих центрів, що негативно впливатиме на сталість доступу громадян до правничої допомоги, приклади чого продемонстровано на досвіді функціонування ГЦП в Україні. Особливо актуальним це питання є у випадках, коли до надання допомоги залучаються волонтери, студенти, особи без статусу адвоката або фахівці суміжних професій. За відсутності єдиних стандартів якості допомоги, що надається громадськими центрами правосуддя, належної координації та професійного нагляду існує ризик надання неповної чи юридично некоректної інформації, що може призвести до порушення прав особи або втрати ефективних способів судового захисту. Як наслідок, рівень наданих консультацій, кваліфікація осіб, які їх надають, обсяг відповідальності за помилкові рекомендації та механізми контролю якості можуть істотно відрізнитися залежно від конкретного центру.

Інтеграція громадських центрів правосуддя у простір судової системи, попри очевидні переваги для доступності правосуддя, потребує вироблення чітких етичних та процесуальних запобіжників задля уникнення сумнівів у незалежності суду та неупередженості суддів. З одного боку, розміщення громадських центрів правосуддя у приміщенні суду або співпраця із судовою системою має очевидні переваги для забезпечення доступності правосуддя. Така модель спрощує доступ громадян до правничої допомоги, дозволяє оперативно отримати консультацію, сприяє кращій координації між учасниками процесу та забезпечує ефективніше інформування осіб про способи захисту їхніх прав.

Водночас надмірна інтеграція ГЦП із судовою системою породжує низку етичних та процесуальних ризиків. Передусім існує ризик формування у сторін судового процесу уявлення про особливий зв'язок між експертами або консультантами центру та суддями, які здійснюють розгляд справи. Навіть за відсутності фактичного впливу на суд або будь-яких неправомірних домовленостей сама по собі організаційна близькість центру до суду може створювати зовнішнє враження привілейованого становища окремих учасників процесу. У контексті стандартів статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод значення має не лише фактична безсторонність суду, а й довіра, яку суд повинен викликати у суспільстві та сторін спору. Особливо чутливими є ситуації, коли експерти ГЦП одночасно є адвокатами у справах, що розглядаються тим самим судом; коли членами громадської організації, при якій створено центр, є судді відповідного суду, а працівники Центру мають постійний професійний контакт із суддями чи працівниками апарату суду; якщо процесуальні документи, підготовлені ГЦП, систематично розглядаються конкретними суддями. У таких випадках

у інших учасників судового процесу може виникати обґрунтоване сприйняття можливої процесуальної нерівності або неформальної наближеності окремих представників до суду. Навіть якщо подібні припущення не відповідають дійсності, сам факт виникнення сумнівів у незалежності чи неупередженості правосуддя негативно впливає на авторитет судової влади.

Для подолання таких ризиків слід використовувати наявні процесуальні та етичні механізми (відводи, самовідводи, повідомлення про конфлікт інтересів, відмова від виконання доручення клієнта тощо), чітко розмежовуючи діяльність суду та ГЦП, розділяючи виконання функцій експерта Центру та здійснення власної адвокатської діяльності. Саме для цього необхідним є запровадження прозорих правил взаємодії між судом та Центрами, інформування відвідувачів про незалежний статус ГЦП; заборона працівникам апарату суду та діючим суддям брати участь у наданні консультацій; обмеження участі експертів Центру у представництві відвідувачів у справах, що розглядаються відповідним судом; розроблення етичних стандартів запобігання конфлікту інтересів.

Таким чином, функціонування громадських центрів правосуддя при судах потребує особливо обережного балансування між забезпеченням доступності правосуддя та необхідністю збереження інституційної незалежності й неупередженості суду.

Висновки

Діяльність громадських центрів правосуддя демонструє трансформацію класичного розуміння доступу до правосуддя: сучасна концепція доступу до правосуддя виходить за межі самого лише гарантування державою права на звернення до суду та охоплює створення людиноцентричних механізмів раннього виявлення, попередження та комплексного вирішення правових проблем особи, нерідко навіть з метою їх врегулювання, не звертаючись до суду.

Громадські центри правосуддя займають проміжне місце між державним правосуддям, громадянським суспільством та соціальними послугами, отже, громадські центри правосуддя в найбільш узагальненому вигляді є гібридними інституціями, які поєднують елементи судової інфраструктури, правничої допомоги, альтернативного вирішення спорів та соціального супроводу. Саме така модель дозволяє забезпечити більш гнучке та оперативне реагування на правові потреби населення, особливо соціально вразливих категорій осіб.

Міжнародний досвід свідчить про тенденцію поступової інституціоналізації та процесуалізації діяльності громадських центрів правосуддя, що проявляється у нормативному закріпленні їхнього статусу, процедур взаємодії із судами й іншими органами, визначенні меж альтернативного вирішення спорів, саморегуляції з питань запобігання конфлікту інтересів тощо.

Залежно від країни, де запроваджено діяльність таких центрів, а також від проблем громади, Центри можна поділити за основними напрямками діяльності:

- а) присудова модель (Сінгапур, Одеса, Red Hook), яка функціонує при судах та тісно інтегрована з судовою системою та процесом відправлення правосуддя.
- б) медіаційно-примирна модель (Австралія, Канада), які зосереджуються на альтернативному вирішенні спорів, профілактиці міжособистісних конфліктів та конфліктів у громаді;
- в) соціально-реінтеграційна модель (Онтаріо, Ліверпуль), орієнтовані на усунення причин правопорушень; соціальну підтримку та супровід особи, відновне правосуддя;
- г) координаційна модель (Молдова), яка запроваджує принцип «єдиного вікна» у координації державних і недержавних служб щодо допомоги вразливим категоріям населення.

Відмінності між такими моделями обумовлені рівнем інтеграції центрів у систему правосуддя, особливостями національної правової системи, потребами громади та обсягом функцій, покладених на відповідні інституції.

Особливо перспективним для України напрямом розвитку громадських центрів правосуддя є їх функціонування як центрів присудової медіації. Така модель дозволяє поєднати переваги судової інфраструктури із гнучкістю альтернативного врегулювання спорів, сприяє зменшенню навантаження на судову систему, скороченню строків розгляду справ та підвищенню ефективності захисту прав особи. Водночас присудова медіація (у разі запровадження її на законодавчому рівні) повинна розглядатися не як заміна правосуддю, а як додатковий механізм досягнення справедливого та взаємоприйнятного врегулювання конфлікту чи спору.

Водночас діяльність громадських центрів правосуддя супроводжується низкою системних ризиків. Зокрема, існує небезпека підміни державних гарантій доступу до правосуддя волонтерськими або залежними від грантів та пожертв ініціативами, що може призвести до фактичного перекладення частини позитивних обов'язків держави на інститути громадянського суспільства. Додатковою проблемою є відсутність уніфікованих стандартів якості правничої допомоги, механізмів професійного контролю та єдиних етичних правил діяльності громадських центрів правосуддя.

Окремої уваги потребують ризики конфлікту інтересів у разі функціонування громадських центрів правосуддя при судах. Попри очевидні переваги такої моделі для забезпечення доступності правосуддя, надмірна інтеграція центрів із судовою системою може створювати у сторін процесу сумніви щодо неупередженості суду та процесуальної рівності учасників справи. У зв'язку з цим важливого значення набуває необхідність чіткого організаційного та етичного розмежування діяльності суду та громадського центру правосуддя.

Анотація

Нова модель, яка починає реалізовуватися в Україні – діяльність громадських центрів правосуддя, які покликані сприяти правовим зрушенням у громадах, підвищенню рівня правосвідомості громадян та спрощенню доступу до суду. Ідея створення громадських центрів правосуддя в Україні була запозичена із закордонного досвіду вирішення правових питань, однак також було враховано і вітчизняну специфіку правових проблем, що виникають у громадян в різних регіонах.

Досліджено організаційні засади функціонування громадських центрів правосуддя як інституційного механізму забезпечення доступу до правосуддя у порівняльно-правовому вимірі. На підставі аналізу досвіду США, Канади, Австралії, Сінгапуру, Великої Британії та Молдови визначено сутнісні ознаки громадських центрів правосуддя, що відрізняють їх від державних органів правничої допомоги та судових установ.

Встановлено основні ознаки, які притаманні громадським центрам правосуддя: 1) самопозиціонування у якості альтернативного механізму захисту прав; 2) відсутність повноважень державного органу чи суду; 3) фінансування, переважно, через механізми грантової підтримки чи пожертви; 4) спрямованість діяльності на вирішення проблем громади; 5) тяжіння до процесуалізації та інституціоналізації діяльності центрів; 6) гнучкість у формах роботи чи видах послуг, що надаються; 7) широке залучення волонтерів та наявність мережі партнерів у різних сферах.

Визначено роль Громадських центрів правосуддя щодо сприяння у доступності правосуддя, яка полягає у наданні правничої допомоги (первинної та вторинної), пропагуванні ідей альтернативного вирішення спорів, в деяких випадках – розгляд і вирішення визначених законом категорій справ. В умовах воєнного стану роль громадських центрів правосуддя суттєво зростає, оскільки саме такі інституції забезпечують оперативне реагування на масові соціальні та правові виклики, пов'язані із внутрішнім переміщенням осіб, втратою документів, пошкодженням майна, отриманням компенсацій та реалізацією соціальних гарантій.

Сформульовано рекомендації щодо правового регулювання, етичних стандартів і механізмів взаємодії ГЦП із судовою системою та системою безоплатної правничої допомоги.

Ключові слова: громадський центр правосуддя, доступ до правосуддя, правосуддя, альтернативне вирішення спорів, медіація, правнича допомога, цивільний процес, воєнний стан.

Keywords: community justice center, access to justice, justice, alternative dispute resolution, mediation, legal aid, civil process, martial law.